

RELIGIÓ PRIVADA

Lluïsa Merino
Amparo Moreno
Juanvi Santa Isabel
Salut Ferrís

El calendari romà està ple de festivitats, algunes d'elles molt importants, com ara les Saturnals, totes elles lligades a la religió pública.

Però també en l'àmbit privat hi ha una sèrie de rituals i festivitats no menys importants, lligades a divinitats menors, i que marquen els moments més assenyalats de les persones o de les famílies.

D'aquest culte privat, les seues cerimònies, les seues divinitats i les festivitats relacionades amb elles ens ocuparem en aquesta *Saguntina*.

Déus de la llar i la família

Entre els antics romans hi havia molts *numina* tutelars, divinitats que estaven representades en les cases, en els encreuaments de camins, en les tendes, en els edificis públics: allí vetllaven pels ciutadans, els protegien i dirigien les seues accions.

La llar és l'espai sagrat per excel·lència que protegeix les persones de les influències negatives. Cal, per tant, protegir els accessos, els voltants i, sens dubte, l'interior.

De protegir els accessos s'encarregaven: Liment i Lima cuidaven el llindar (*limen*), Cardea o Cardea els passadors o els eixos (*cardo*), Fòrcul els batents (*foris*)...

Els camins d'accés a la casa també estaven protegits: els **Lares Viales** protegien els camins (*viae*) i els viatges per terra,

"Invoco vos, *Lares Viales*, *ut me bene tutetis*" (*Plautus, Mercator*, act. V, sca 2) els **Lares Permarini** protegien els viatges per mar (*per mare*) i els **Lares Compitales** els encreuaments (*compita*). En honor d'ells se celebraven les *Compitalia* a principis de gener. *Terminus* vetllava per les fites (*termini*), es representava com un cap sobre una pedra piramidal o una estaca clavada en terra, a cel obert: les *Terminalia* se celebraven el 23 de febrer.

A l'interior de la domus és on es desenvolupa la vida familiar sota el control del *paterfamilias*, cap religiós de la família. De la llar, dels habitants i dels membres de la família s'ocupaven tres grups de divinitats: **Lares**, **Penates** i el **Genius**.

LARES

En un principi eren diversos *numina*, entre altres estava el **Lar familiaris** que protegia la vida familiar sobretot en els moments socialment més importants: naixements, bodes, aniversaris i defuncions. També s'encarregava que no faltara el foc, símbol de la llar.

Els *Lares familiares* representaven els avantpassats, en forma de figuretes de terracota, marbre, pedra, fusta, cera o guix, que eren col·locades en el larari i el *paterfamilias* els dedicava cada dia una ofrena i una pregària.

Servi escrivia que el culte dels lars procedia de l'antiga tradició de soterrar en casa els morts, costum que pretenia mantindre el seu esperit en l'àmbit familiar.

Servius, Com. Aeneidos lib VI, lin 152: "omnes in suis domibus sepeliebantur, unde ortum est ut lares colerentur in domibus: unde etiam umbras larvas vocamus a laribus, nam dii penates alii sunt."

De vegades eren representats coberts amb la pell d'un gos o tenint un gos mastí amb ells, per a mostrar la seua vigilància i fidelitat en guardar la casa i defensar el seu senyor, tal i com diu Plutarc, *Quaestiones Romanae*, 51:

‘διὰ τί τῶν Λαρητῶν, οὓς ἰδίως ‘πραισιτίταις’ καλοῦσι, τούτοις κύων παρέστηκεν, αὐτοὶ δὲ κυνῶν διφθέραις ἀμπέχονται; ἢ πραισιτίταις μὲν οἱ προεστῶτές εἰσι, τοὺς δὲ προεστῶτας οἰκουφυλακτικοὺς εἶναι προσήκει, καὶ φοβεροὺς μὲν τοῖς ἀλλοτρίοις, ὥστε ὁ ὁ κύων ἔστιν, ἡπίους δὲ καὶ πρᾶους τοῖς συνοικοῦσιν;’

Per què és col·locat un gos al costat dels Lars que els homes anomenen pel nom especial de Praestites, i per què són els propis Lars vestits amb pells de gossos? És perquè aquells que estan davant es denominen praestites, i també perquè és just que aquells que estan en peu davant d'una casa han de ser els seus guardians, aterrint els estranys, però amables i agradables amb els que viuen en la casa?

Prompte foren identificats amb els dos germans fills de Mercuri i de la nimfa Lara. Segons Ovidi, aquesta nimfa del Laci en realitat s'anomenava Lala "la xerraire". Júpiter estimava Iuturna però aquesta l'evitava. Per això, el déu demanà ajuda a les nimfes, però Lara contà les intencions de Júpiter a tothom, inclosa Juno. Per això, Júpiter molt enfadat li arrencà la llengua i l'entregà a Mercuri perquè la portara als Inferns, on passà a ser nimfa de les aigües. També era anomenada *Muta* o *Tacita*. Pel camí, Mercuri la violà i així tingué els dos bessons: els Lars. En l'àmbit rural eren invocats com protectors del patrimoni rústic al qual romaniens lligats fins i tot quan s'allunyava el patró; en l'àmbit domèstic estaven estretament units a la casa i al foc domèstic.

Abans de viatjar, antigament, existia el costum d'invocar els Lars i acomiadar-se d'ells:

Plautus, Miles gloriosus, act IV, sc 8, v 29:

PAL: Etiam nunc saluto te, Familiaris, priusquam eo.

Tenen aspecte juvenil, porten una túnica curta i botes altes; són representats en l'acte de dansar o bé vessant del *rhyton* alçat un raig de vi en una pàtera, o bé amb un corn de l'abundància a la mà.

PENATES

En principi cuidaven el rebost i els comestibles de la casa (< *penus*: rebost). Així doncs, tenien un lloc molt important en el moment de menjar: abans de començar era molt freqüent llançar-los un tros de pa, un pessic de sal o un poc de farina per aconseguir la seua aprovació. Tenien consagrats el saler, la taula i la cassola de fang.

També tingueren importància pública. Els cònsols quan ocupaven el seu càrrec estaven obligats a anar a Lavínia per a honrar-los. Allí, es creia, els havia dipositat Enees en arribar a Itàlia.

Associats a Vesta i els Lars, també rebien culte com a protectors de l'Estat.

GENIUS

Cada xiquet rebia un *genius* o esperit protector en nèixer, el *dies natalis*. El *genius* és una criatura intermediària entre els déus i els homes. En grec δαίμων.

El geni protector tenia molts auxiliars; cada acció estava presidida per un *numen*: *Nundina*, *Vaticanus*, *Educa* i *Potina*, *Cuba*, *Ossipago* i *Carina*, *Genii Cucullati*...

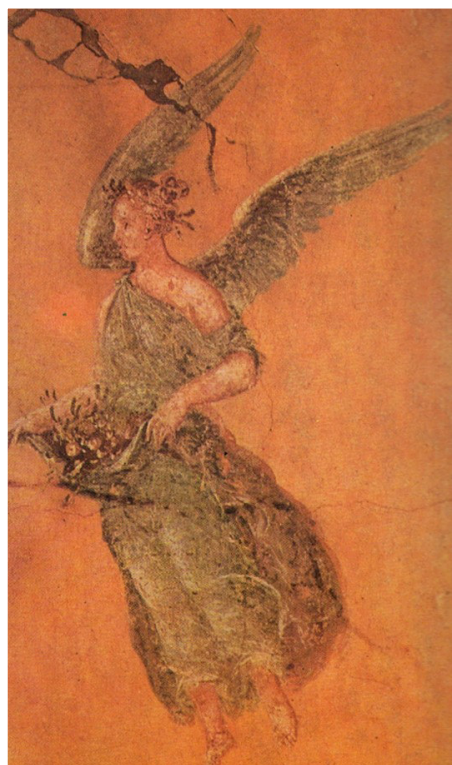
Al costat dels *Genii* particulars estan també els genii de la família: ***Genius familiaris***: estava vinculat a la protecció de la gens, la unitat suprafamiliar. Assegurava la continuïtat de la família i simbolitzava el principi de fecunditat genètica: protegia el *paterfamilias* des del naixement fins a la mort. L'aniversari del *paterfamilias* coincidia amb una festa en honor del *Genius* que protegia tots els actes relacionats amb la reproducció, sobretot les bodes i la unió sexual. Se'l representava al principi com una serp que personifica l'impuls sexual i l'inici de l'esforç procreador. La serp posteriorment s'identificà amb els déus Mans.

També se'ls representà com a éssers alats. Després és representat com un home togat amb el cap velat, junt a un altar estable o portàtil, sobre el qual brilla una flama damunt de la qual ell derrama la seua ofrena líquida o d'encens. Era col·locat entre els Penats i els Lars. La versió femenina del *Genius* és la Juno.

El culte d'aquests genis tutelars era molt senzill: el dia del naixement se'ls feia una ofrena de vi i flors i després es ballava en el seu honor.

També existien els *genii* de les comunitats: *Genius Populi Romani*. I fins i tot els llocs tenen el seu propi geni: *Genius loci*, que és invocat "*sive mas sive foemina*", ja que no es coneix el seu gènere. També es rendia culte al *Genius* de l'emperador al qual se li oferia un bou, sacrifici organitzat pels *vicomagistri*.

Les ofrenes i honres als déus de la casa es feien en les Calendes, Nones i Idus de cada mes i en cada circumstància festiva, a ells es dirigien en cada ocasió important de la vida domèstica i es posaven sota la seua protecció: el xiquet quan deposava la *bullà* i vestia la *toga virilis*, la xiqueta quan es casava. També els esclaus quan aconseguen la llibertat oferien les seues

cadena als Lars. Les principals ofrenes als déus domèstics eren garlandes, corones, vi, encens, fruita, coques i de vegades un porquet.

El lloc preferit per al culte és la llar: els déus estan representats als *lararis*. Aquests solien trobar-se a l'*atrium* de la casa, encara que també hi ha testimonis de *lararis* en el dormitori, en la cuina o alguna estança secundària, o fins i tot tota una estança destinada a tal finalitat.

També està molt estès el culte als *compita*, els encreuaments de camins, introduïts a Roma per Servi Tul·li i que tenia el moment de major celebració en gener, en les **Compitalia**. Eren festes mòbils, solien ser poc després de les Saturnals, a principis de gener:

Macrobi (*Saturnalia* I, IV, 27) i Aulus Gel·li (*Noctes Atticae*, X, 24):

"Die noni populo romano quirilibus erunt compitalia"

En les cruïlles s'alçaven unes capelles en les quals es trobaven les imatges dels *Lares compitales*. En el seu origen durant el regnat de Tarquini el Superb es feien sacrificis de xiquets a la deessa Mania, però després el cònsol Juni Brutus ordenà que se li donaren caps d'alls o de rosella en lloc de caps humans (Macrobi, *Saturnalia*, I, VII, 34). La nit anterior a la celebració, el cap de família penjava pilotes (*pilae*, Festus, *Lexicon*, XIV) i ninots de llana (*effigies et maniae*, Festus, *Lexicon* XI), tants com esclaus i lliures, respectivament, hi havia en cada casa, perquè la deessa Mania (la mort) estiguera satisfeta amb els objectes i respectara les vides. El dia de la festa, els camperols hi penjaven les seues eines de treball i oferien sacrificis de porcs o pastissos, segons la situació econòmica de cadascun. Després se celebrava un banquet on participaven tots els membres de la família, fins i tot, els esclaus que descansaven eixe dia i rebien doble ració de vi.

Els *Lares compitales* eren honorats sota la direcció dels *vicomagistri*, una mena de magistrats menors presents des de 195 aC i que es dissolgueren diverses vegades. El 7 aC els *Lares*, amb la reforma augustea del culte, es convertiren en *Lares Augusti*; cadascun dels 256 *vici* de Roma acull un *compitum* que supervisen quatre *vicomagistri*, de rang llibertí, ajudats per quatre *vicomagistri* de condició servil.

En les pintures dels *lararis* solen estar representats els déus *Lares*, el *Genius* i un element recurrent: la serp o parella de serps a les quals es fan ofrenes de fruita, pinyes i ous sobre els altars cap als quals s'arrossequen, amagades entre arbustos. Sol estar en la part inferior de la composició.

En aquest *lararium* de Pompeia es veuen dos grans figures de Lars als costats de l'escena del sacrifici per part del *Genius* assistit per un tocador de la doble flauta, per un *camillus* que sosté una safata amb les ofrenes i per un *popa* (victimari) que empeny un porquet cap al altar. A la part de baix la parella de serps ha arribat als ous dipositats sobre l'altar, on han penjat ninos de drap que Fest i Macrobi ens diuen propis de les ofrenes compitals.

DÉUS DELS MORTS

Els romans tenien moltes divinitats menors del món infernal protectores dels morts i que, de vegades podien intervindre en el món dels vius: *Manes*, *Lemures*, *Larvae*, *Dis Pater* (identificat amb *Plutó*), les deesses *Mania* (deessa de la bogeria, podia posseir els humans fins a tornar-los bojos), *Tacita* (la Silenciosa), *Laverna* (divinitat subterrània protectora dels lladres), *Carna*, *Proserpina*...

MANES

Però, sobretot, els més representatius són els **Manes**: conjunt de *numina* que s'identificaven amb els esperits dels difunts. La paraula significa "els bons", és un eufemisme usat per a protegir-se d'ells. Es consideren fills de la deessa *Mania*.

NE TANGITO
O MORTALIS
REVERERE
MANES DEOS
(CIL, VI, 5075)

Fins a la consolidació del cristianisme es van mantindre com a déus d'ultratomba. El temor a ells es traduïa amb les ofrenes anuals, en l'aniversari de la mort dels membres de la família, de flors, llet, vi i mel; rituals semblants tenien lloc durant els nou dies que seguien a tot soterrament.

En les festes **Parentalia** (del 13 al 21 de febrer) es visitaven i honraven els sepulcres. Eren dies nefastos: els magistrats no portaven insígnies, els temples estaven tancats, el foc dels altars estava apagat i era de mal auguri casar-se.

El dia 21 se celebraven les **Feralia**: una vella anomenada *Tacita* feia un ritual amb connotacions màgiques. Es portaven corones de flors als difunts i es portaven a les tombes sal, pa empapat en vi i un poc de llet.

El dia 22 tenia lloc la **Caristia o Cara Cognatio**: la família es reunia al voltant de la taula on es deixaven buits els llocs dels difunts més recents, però se'ls servia menjar, ja que eixe dia les ànimes dels difunts vagaven lliurement i havien de ser aplacades.

També el dia 22 de març els difunts rebien una ofrena de violetes en les **Violaria**; rebien una corona de roses el 23 de maig en les **Rosalia**. Tanmateix s'honorava els difunts el dia 23 de desembre en les **Larentalia**: s'oferia un sacrifici a *Acqua Larentia*, la nodrissa de *Ròmul* i *Rem*.

També hi havia tres dies al llarg de l'any dedicats als difunts: 24 d'agost, 5 d'octubre i 8 de novembre: **Mundus patet**. El *Mundus* era un lloc sagrat a Roma, consagrat a *Dis Pater* i *Proserpina*; era la boca que unia el món dels morts i el dels vius. Sembla que es tracta d'una fossa semiesfèrica que *Ròmul* havia obert en el Palatí i a la qual llançaven, com a ofrenes als *Manes*, les primícies de tots els fruits. Segons alguns, sempre estava tancada amb el *Lapis Manalis*, tret d'eixos dies en els quals està obert i, per tant, hi ha perill que els difunts vinguen al nostre món.

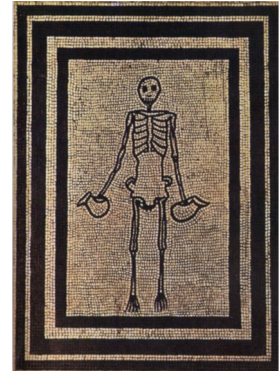
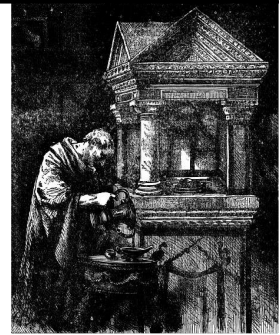
El lloc on estava dipositat el cadàver era propietat dels déus *Manes* i tenia caràcter religiós. Per això, quasi tots els epitafis porten les inicials *D.M.S.* *Dis Manibus Sacrum* (consagrat als déus *Mans*).

A més, hi havia un grup de *numina* considerats esperits de morts que havien viscut una experiència miserable. Els **Lemures**, forces malignes que vagaven per la terra turmentant els vius. Per a aplacar-los, durant el mes de maig se celebraven les *Lemuria*.

Les **Lemuria** se celebraven el 9, 11 i 13 de maig. Foren creades per Ròmul: "Remuria", per a expiar la mort de Rem. Eren un conjunt de cerimònies expiatòries que apaivagaven la presència maligna dels esperits dels morts. Eren dies nefastos i, per tant, els temples estaven tancats i no era aconsellable casar-se.

Eixos dies els esperits entraven a la casa dels vius per a causar malany. Per a evitar-ho, el paterfamilias per la nit s'alçava del llit i descalç realitzava aquest ritual: picava els dits, es llavava les mans amb aigua i sense girar el cap es posava en la boca una fava negra que després escopinyava per damunt del muscle i així nou vegades i deia "llance aquestes faves amb les quals em redimisc a mi i als meus". Els esperits el seguien i amb les faves estaven satisfets. En acabar es tornava a llavar, colpejava un objecte de bronze fent un fort soroll i cridava "Mans dels meus avantpassats, aneu-se'n". Els romans creien que les faves procedien de la sang humana i que la vaina contenia les ànimes dels difunts, per això, era l'aliment valorat pels morts i tabú per als vius.

Les **Larvae**, representades com a esquelets, eren les ànimes dels malefactors que podien apoderar-se de les persones i provocar-los estats d'angoixa, bogeria, epilèpsia, hipocondria etc.

BIBLIOGRAFIA

Vida religiosa en la antiga Roma, X. Espluga i M. Miró, Ed. UOC
Agenda Tempus fugit 2006-2007, DDAA.

La pintura pompeiana, DDAA. Electa.

La religión romana, DDAA, Cuadernos de historia 16, n. 80.

La religión romana antigua, DDAA. Historia del mundo antiguo, n.46. Ed Akal.

Grandes civilizaciones. Roma. DDAA, Ed. RBA

La pintura y el mosaico romanos, F. de Olaguer-Feliú, Ed. Vicens-Vives.

Mitología universal, tomo I, Juan de Bergua; Clásicos Bergua

Diccionario de mitología griega y romana, P. Grimal. Ed. Paidós.

Dialnet.El genius en las comedias de Plauto, 163890.pdf. Elvira Roca Barea, Universidad de Málaga

<http://books.google.es>

Bell's new pantheon; or Historical dictionary of the gods, demi-gods, heroes, John Bell

A complete dictionary of the Greek and Roman antiquities, Pierre Danet

M. Accii Plauti Comœdiæ, Volumen 2, Titus Maccius Plautus, Joannes Fredericus Gronovius

http://www.ilcerchiodellaluna.it/central_Magia.genii.htm

<http://clasicasesplugues.blogspot.com.es/2010/11/no-hay-plazo-que-no-se-cumpla-nideuda.html>

<http://www.romanoimpero.com/2010/06/culto-dei-genii.html>

<http://sobreleyendas.com/2009/01/10/las-terribles-noches-de-la-lemuria/>

<http://hortushesperidum.blogspot.com>

<http://www.unc.edu>

[http://en.wikipedia.org/wiki/File:Genio_romano_de_Ponte_Pu%C3%B1ide_\(M.A.N._1928-60-1\)_01.jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Genio_romano_de_Ponte_Pu%C3%B1ide_(M.A.N._1928-60-1)_01.jpg)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0053:book=6:commline=152&highlight=laribus>

<http://www.romanoimpero.com>

IMATGES

Lar amb la cornucòpia: <http://www.romanoimpero.com>

Lar vessant líquid

Altar amb els vicomagistri } Grandes civilizaciones. Roma. DDAA, Ed. RBA

Lararium de Pompeia : La pintura pompeiana, DDAA. Electa

Genius femení alat

Mosaïc d'esquelet coper

Genii cucullati:

<http://www.unc.edu>

Inscripció DMS: <http://clasicasesplugues.blogspot.com.es>

Romano en lemuria: <http://sobreleyendas.com/2009/01/10/las-terribles-noches-de-la-lemuria/>

La pintura y el mosaico romanos, F. de Olaguer-Feliú, Ed. Vicens-Vives.